

043.198

*Nemzeti Információs
Infrastruktúra
Fejlesztési Program*

Információs Füzetek 1.26.6

BAKONYI GÉZA

A HÁLÓZAT HASZNÁLATA A NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNY TERÜLETÉN

Budapest

1997

Bakonyi Géza

155577

A hálózat használata a nyelv- és
irodalomtudomány területén

a nyelv- és
irodalomtudomány
területén

L 12.6

NELIF

Budapest, 1997

INTAK

S= 128209

81810

155577

Bakonyi Géza

A hálózat használata a nyelv- és irodalomtudomány területén

I. 12.6

N.I.I.F.

Budapest, 1997

MTAK

013198

NIIF Információs Füzetek I. 12.6

© Bakonyi Géza (bakonyi@bibl.u-szeged.hu)

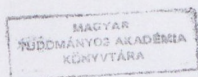
Sorozatszerkesztők:

Drótos László (kondrot@gold.uni-miskolc.hu)

Kokas Károly (kokas@bibl.u-szeged.hu)

Lektor:

Koltay Tibor (tibor@kpkp.gau.hu)

ISBN: 96304 8770 5

ISSN: 1219-5480

Kiadja a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program Koordinációs Iroda

NIIFKI vezetője: Nagy Miklós

A kiadásban közreműködött: Kornétás Kiadó

Ügyvezető Igazgató: Pusztay Sándor

Nyomta: Reprográf Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Nyitrai Zoltán ügyvezető igazgató

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Könyvtár 4389.../19 97... sz.

Tartalom

Bevezetés

Bevezetés / 7

Nyelv, nyelvtudomány / 9

1. Az Internet és a nyelv / 9
2. A nyelv és a nyelvek / 11
3. Általános, referenzs források / 13
4. Szótárak / 16
5. Szemiotika / 19

Textológia és számítógép / 21

Irodalomtudomány, szépirodalom / 25

1. Virtuális kultúra, virtuális művészet / 25
2. Általános és referenzs források / 27
3. Elektronikus szövegek gyűjteményei, szövegarchívumok / 29
4. Egyes írók művei / 32
5. Irányzatok / 34
6. Kéziratok, könyvek / 34

Bevezetés

“A tökéletes nyelv utópiája nem csak az európai kultúrát izgatta. A nyelvek szétválásának témája, s az a kísérlet, hogy a közös nyelv meg- illetve kitalálásával általános gyógyírt találjanak az emberiség bajaira, állandó kísérője volt az összes kultúrának.”

(*Umberto Eco: La ricerca della lingua perfetta*)

“Azt az ősz Természetnek hozta rendje,
hogy az emberek nyelve van; de rája
bízta, hogy így vagy úgy, szépítve zengje...”

(*Dante. Com. Par. XXVI.*)

A nyelv már az első tudatos pillanatától kezdve izgathatta az emberőst, hiszen ez volt az az eszköz, amelynek segítségével bárhol és bármikor igazolhatta önnön létét, elválasztva saját identitását a “néma és holt” anyagtól. Nem csodálhatjuk, hogy történelmünk során az igazán forradalmi változások mindig kapcsolódtak a nyelv és a nyelvi kommunikáció forradalmi változásaihoz: az írás kialakulása, a nyomtatás feltalálása, a XIX. század nyomtatott anyagra támaszkodó tömegkultúrája. A XX. században azután megjelent a fényképezés, amely a valóság illúziójával kecsgetett, a rádió, amely a kultúra határtalanságának érzését közvetítette, végül a film, amely a fantázia univerzumát nyitotta meg. S a fejlődés persze nem szakadt félbe: először a néprádió, aztán a táskas- majd zsebrádió hirdette fenn, hogy a kulturális javak mindig kéznél lehetnek (*“Táskarádió, mindig hallgatom, most szól az én dalom”* – kulturális tettként nem egészen új ötlet, hiszen már a nyolcadrét hajtogatott nyomtatott könyv is azért találtatott ki, hogy a könyv mindig kéznél legyen, mert így már belefért a deákok zsebébe, amikor elindultak az universitas előadásaira). Majd jött a televízió és a videó, melyek “ablakot nyitottak a világra”. Legvégül a hálózatba kötött számítógép, amely már régen nem számításokra való és igazi kommunikációs szerepét csak akkor tölti be, ha össze van madzagolva a többi számítógéppel. Emberek milliói (akik soha nem is látták egymást, s ami fontosabb: valószínűleg meg sem értenék egymás kultúráját, ha személyesen találkoznának) ülnek otthon és munkahelyükön a terminál előtt, és vitatkoznak, beszélgetnek, eszmét és információt cserélnek. Két jellegzetes történetet is olvastam nemrég, amelyek nagyon jól jellemzik e legutolsó nyelvi forradalmunk fontosságát.

“Itt ülök egy kaliforniai könyvtár egyik zugában, mindenki azt hiszi, hogy a számítógéppel dolgozom, pedig csak az Egri csillagokat olvasom, a Magyar Elektronikus Könyvtár szépirodalmi polcáról.”

“Ha a munkatársaim most látnak, biztosan nem értik, hogy miért nevetek magamban órák óta. Pedig csak a Hócipő internetes közvetítését nézem, hallgatom.”

Az Internet felhasználói már nem egyszerűen csak kommunikálnak a nyelv segítségével, hanem a nyelvben teljesednek ki, a nyelvben valósítják meg önmagukat. Tulajdonképpen létrehozták a közös nyelvet – de nem a nyelvi jelek szintjén, hanem a kommunikáció határtalanává válása révén. Vajon ez lenne az áhított tökéletes nyelv?

Legvégül egy gyakorlati megjegyzés e füzet olvasásához: az Interneten rengeteg információ van mind a nyelvekkel, mind az irodalommal kapcsolatban, s ami a következőkben található, az csak válogatás, ízelítő és kedvcsináló. Remélem egyben ötleteket ad a magyar vonatkozású anyagok “hálózatra viteléhez” is.

I.

Nyelv, nyelvstudomány

1. Az Internet és a nyelv

Már első pillantásra is felfigyelhetünk bizonyos jelenségekre. Az egyik oldalon ott találjuk a lelkes Umberto Eco-t, aki a bolognai egyetem ünnepélyes tanévnyitóján kinyilatkoztatja, hogy a számítógépes kultúra visszavezet minket a Gutenberg-galaxisba, mert újra a szöveget, ráadásul az auktorális (a szerző eredeti szándéka szerinti) szöveget állítja a középpontba. Ugyanakkor az internetes hálózati kereső robotokkal visszakeresve vagy a fontosabb magyar elektronikus konferenciák archívumában böngészve a magyar 'helyesírás' (sic!) szót számtalan találatot kapunk. Mintha a hálózatos kommunikáció egyik legfontosabb (létkérdése lenne, hogy használjunk-e ékezeteket a hálózaton, vagy csak számozzunk (á = a1, ö = o2, ú = u3, stb.), jeleket kapirgáljunk (á = a', ö = o:, ú = u''), esetleg térjünk vissza a rovásíráshoz?

Persze a nyelv kérdése nem pusztán a helyesírás szintjén merül fel. A hálózatos kultúrában ez tényleg létkérdés, sőt lételméleti kérdés. Ebben a kommunikációs formában ugyanis mindenki a saját maga által létrehozott szövegben fejezi ki magát a "szó szoros értelmében", azaz ebben létezik (ehhez társul ma már egy magasabb rendű, hypertextuális és grafikus, auditív kapcsolatokat is felhasználó szövegverzió is). A személyisége (pontosabban a virtuális világban felvett, kialakított személyisége) csak ott valósulhat meg, a személyiség külső és belső lenyomata ott van a szavakban. Ez a szavakból felépített személyiség ott él bennünk akkor is, amikor nem ülünk a terminál előtt, de csak akkor mutatkozik meg, amikor bejelentkezünk a hálózatba. A hálózatra kivetített személyiségünk mindenféle neveket vesz fel, s ezek beszélő nevek, az ott betöltött vagy betölteni kívánt szerepünk nevei: cowboy, terminátor, bubó, mikiegér, superman és amit csak akarunk. Van, akiből fiú létére csodaszép "vamp" válik, mások ideológiát cserélnek csak.

S ezek a személyiségek alakítják magukat: azaz alakítják a nyelvet, hiszen ez a személyiségük. Ezért aztán értelmetlenség is a köznapi nyelv, a nemzeti nyelv, az irodalmi nyelv szabályait számon kémi – aminek tanúi vagyunk, az sokszor nem más, mint a nyelv aktuális és percről percre változó élete, iszonyatosan felgyorsulva. Amit kérhetünk, csak az, hogy ne éljenek vissza szószalmából, nyelvi rongyokból összerakott "Szalmabábu" személyiségükkel. Ne zúdítsák a nyakunkba felháborodásukat, bőbeszédűségüket, ne kiabáljanak NAGYBETŰKKEL, ne beszéljenek csúnyán, ne bosszantsanak egyre dagályosabb *reply*-jokkal és *forward*-okkal. De hát ugyanezt kérjük a televíziótól, a rádiótól, az újságoktól – mindazon médiáktól, amelyek hangosan és zajosan és erőszakosan becsörtetnek mindennapjainkba.

Persze ez sem csak a modern kultúra léteéhez tartozik: már Arany János balladái prostituáltja is így sóhajt fel, megsejtve a XX. század mindennapi élet létébe belevesző társadalmának alapérzését: *“Ah, kínos élet: reggel és estve öltözni s vetkezni kell”* (Hídatvatás). Mit is tehetnénk? A mindennapi élet a lét létezési módja – mondta Heidegger.

Egy kis cybernyelvészet

Térjünk vissza azonban az Internet és a virtuális világ nyelvi kérdéseihez. A virtuális társadalom nyelve valójában három nyelvi rétegből táplálkozik, mint azt a "Jargon File" bevezetőjéből is tudni illik:

- a szlengből, amely egy adott nyelv kötetlen és szabad felhasználásából következik (lásd a rock- vagy sportrajongók, egyetemisták, MUD-osok stb. nyelvhasználatát);

- a technikai csoportnyelv ('techspeak') legtöbbször köznyelviesített szókincséből (amely a számítógépes és hálózati, kommunikációs szakemberek, programozók technikai szókészletéből építkezik);

- a zsargonból, amely elsősorban a hackerek, a cyberpunkok és más, sokszor a virtuális társadalom perifériájára szoruló társadalmi csoportok szlengesített, a nyelvi korlátokat nem tisztelő nyelvhasználatán alapul.

Ezekből a nyelvi elemekből épül aztán fel az a nyelv, amelyből a virtuális személyiségek pszichikai önképe táplálkozik, s ez bizony sokszor külsőleges elemekben is megmutatkozik. Ezek egyrészt (újfent!) az amerikai kultúra egyes sajátosságaiból táplálkoznak, mint például a rövidítések használata, az azonos alakú (kiejtésű) szavakkal való nyelvi játék (pl. to és 2, azaz two) stb. Mások kifejezetten a számítógépes kifejezési eszközökhöz kapcsolódnak. Ilyen a mindenki által ismert fekvő mosoly vagy sírásra görbülő száj és társai. Az egyre bővülő Smiley Dictionary 'szócikkeit' tulajdonképpen az az igény hozta létre, hogy a szavakból építkező virtuális társadalomban is szükség volt a kommunikációt finomító gesztusokra. Ami persze azt a Carl Sagan által a majmok gesztusjelekkel történő kommunikációjával kapcsolatban is feszegetett kérdést veti fel: minden absztraháló, kommunikáló állat ember? Vajon fejlődés ez a kommunikációs világ, vagy visszafejlődés?

2. A nyelv és a nyelvek

A fentieknek megfelelően nem csoda, hogy az Interneten elérhető társadalomtudományi információforrások között igen jelentős számban találhatunk olyanokat, amelyek a nyelvvel, a nyelvi jelenségekkel foglalkoznak.

Az alapforrásokat feldolgozó oldalak szinte természetesen magát a nyelvet állítják a középpontba. Lényegében a világ összes nyelvével kapcsolatban találhatunk olyan forrásokat, amelyek az adott nyelv használatát, sajátosságait és szótárait részletesen feldolgozzák. Ilyen általános érdeklődésre számot tartható oldalakat találunk a következő címen is: *The Human-Languages Page* (<http://www.dcs.warwick.ac.uk/~bear/Language-Page.html>). Az oldal a főbb nyelvek honlapjaira vonatkozó linkeket próbálja összegyűjteni, természetesen a fontosabb nyelveken is megjelenítve azokat. Nem pusztán a nyelvtudománnyal kapcsolatos forrásokat gyűjti egybe (a nyelvek abc-szerint rendezett listáját ajánlva kiindulási pontként), hanem az egyes nyelvekkel kapcsolatos interaktív nyelvtanulási lehetőségek honlapjait, valamint az adott nyelvi kultúra megismerését segítő lapok gyűjteményét is. (Ilyen például az *AsszírIA on-line* nyitóoldala, ahonnan elindulva információkat szerezhetünk AsszírIA turisztikai látványosságaitól egészen az oktatási rendszeréig bezárólag.)

Az európai nyelvek kutatói számára különösen érdekes lehet az *ELSNET* (*European Network in Language and Speech*) nyitóoldala (<http://www.elsnet.org/>). Nem csak a konferenciákról, az álláslehetőségekről és a programokról kaphatunk itt információt, hanem az európai nyelvek fontosabb nyitóoldalainak gyűjteményét is megtalálhatjuk.

Természetesen a leginkább szervezett információkat a nagy internetes információszolgáltatók tárgykörök szerint rendezett link-gyűjteményei között találjuk meg. Ezek közül az egyik legfigyelemreméltóbb a *Yahoo!* gyűjteménye (http://www.yahoo.com/Social_Sciences/Linguistic_and_Human_Languages/). A nyelvi oldalon található felosztásban fontos pontok a természetes nyelvekkel, a fordításokkal és a szemiotikával kapcsolatos utalások, de hasonlóan fontos tudáshoz vezetnek el minket a nyelvek tanításával, az intézményekkel és a konferenciákkal kapcsolatos mutatók is. A számítógépes nyelvészet nyitólapján további érdekes kiindulási pontokhoz juthatunk: az elmúlt években egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a nyelvi konstrukciókkal, a nyelvek értelmezésével foglalkozó kutatások, s így a hálózaton elérhető oldalak száma is gyarapodott. (Különösen érdekes az *ECHO* (az Európai Közösség információs rendszere) által kifejlesztett Euro-Dicautom program, amely a legkülönfélébb európai nyelvek legfontosabb politikai és kulturális kifejezéseinek, rövidítéseinek keresztfordításait igyekszik megkönnyíteni.) Az élő nyelvekkel foglalkozó rész lényegében minden, a világon valaha elismert nyelvvel kapcsolatban tartalmaz valamilyen információt, az afrikai nyelvektől egészen a szláv nyelvekig.

Egy-egy nyelvcsaládot, illetve egy nagyobb földrajzi terület nyelvhasználatát akár kézikönyv alapossággal feldolgozó oldalakra is bukkanhatunk. Ilyen pl. az amerikai kontinens nyelvcsaládjait táblázatokban, hypertext oldalakban feldolgozó link (*Living Languages of the Americas*: <http://www.sil.org/lla/>). Az amerikai kontinens mindhárom nagy egységének részletes nyelvi térképét megtaláljuk itt, a különböző nyelvek használatának részletes táblázataival. Így az Egyesült Államokban használt nyelvek faktográfiai jellemzőit táblázatokba foglalva ismerhetjük meg. A táblázatok pontos információkat tartalmaznak az adott földrajzi területen használt nyelvek neveit illetően, megadva a nyelv pontos nyelvcsaládhoz tartozását is, a nyelvet beszélő populáció nagyságát és a pontos földrajzi területet. Itt tudhatjuk meg például, hogy Brazíliában az amahuaca nyelvet (tupi nyelvcsalád) mindössze ötvenen beszélték 1986-ban a Pará vidékén.

Hasonlóan izgalmas ismeretekre tehetünk szert más országokkal kapcsolatban is: az *európai kisebbségi (minority or minoritized!) nyelvek* honlapja (<http://www.smo.uhi.ac.uk/saoghal/mion-chanain/> ...) különben csak rendkívül nehézkesen megszerezhető információkhoz juttat minket. Itt nem pusztán a kisebbségi nyelvekről kaphatunk fontos tudásanyagot, hanem azokról a nyelvcsaládoktól is, amelyekhez tartoznak. Találunk információt a finnugor nyelvcsaládról, de itt ismerhetjük meg például a hallatlanul gazdag nyelvi és kulturális anyaggal rendelkező olasz nyelvjárásokat (<http://www.pcg.it/home/poesia/~p/poeti.htm>), sőt *Itália nyelvjárásai térképét* is. Ha valaki figyelmesen böngészi ezt az utóbbi URL-t, akkor rögtön felfigyelhet arra, hogy ez a nyelvi anyag a költészettel kapcsolatos olasz források között kapott helyet. Nem véletlenül: az olasz irodalmi nyelv nagyon sokat köszönhet a nyelvjárások kifejezést megújító erejének, gondoljunk csak a 20. századi művészek egyik legjelentősebbjére, Pier Paolo Pasolinire. Pasolini szülővidékének, Friulinak és az itteni nyelvnek (sokan ezt nem külön nyelvjárásnak, hanem önálló neolatin nyelvnek tartják, hasonlóan a szárdhoz) ugyancsak saját honlapját találhatjuk meg az Interneten. Az említett otlapon az irodalomtudománnyal foglalkozók is értékes nyelvjárásai szövegekre bukkanhatnak, a közmondásoktól egészen a nyelvjárásban írt irodalmi szövegekig.

Külön érdekesség a mesterséges nyelvek honlapja (*Constructed Human Languages*: <http://www.quetzal.com/conlang.html>). A mesterséges nyelvek és a tökéletes nyelv viszonya éppen úgy örökös témája volt a tudományoknak, mint a közös nyelv problémája. A költők egyrészt elutasították a mesterséges nyelvek jogosultságát. A XIX. század egyik legnagyobb formátumú költője, Giacomo Leopardi például így fakadt ki ezzel kapcsolatban: *“Az úgynevezett univerzális nyelv, akármilyen is legyen az, már csak természetéből és funkciójából eredően is, a legszolgaiabb, legszegényebb, legfélénkebb, legegységesebb, leguniformizáltabb, legsivárabb és a legcsúnyább nyelv, amely a legkevésbé alkalmas bármiféle szépség, bármilyen emberi képzet közvetítésére ... csak nyelvi csontváz.”* (Zibaldone). Másrészt éppen a költők, művészek azok, akik a legtöbb mesterséges nyelvet kitalálták. Ne menjünk túlságosan vissza az időben: gondoljunk csak a Star

Trek és egyéb sorozatok idegen élőlényeknek mesterséges nyelvére. Akik ezt az oldalt felkeresik, biztosan jól szórakoznak és hasznos, elgondolkodtató információkhoz is jutnak. A mesterséges nyelveket a következők szerint csoportosítják: Artistic, Experimental, Logical, Personal, Esperanto & Reforms, In Actual Use, International Communication, Fiction: Tolkien, Fiction: Star Trek, Fiction: Other, Historical, Latin, Reform/Revival, Not Listed Elsewhere, Conlang Resources. A Star Trek rajongók figyelmébe ajánlom, hogy itt részletesen tanulmányozhatják a Klingon nyelvet is, amelyet Marc Okrand talált ki, s amelyet az ABC-jét is letölthetjük Mac vagy Windows alá.

3. Általános, referenz források

A továbbiakban néhány általánosabb forrást szeretnék bemutatni (függetlenül az alkalmazott technológiától – ma már a legtöbb információ különben is valamiképpen a WWW oldalain keresztül érhető el).

A nyelvvel foglalkozik, elsősorban a *modern nyelvtudomány* módszereit felidézve, az a honlap, amelyet Hollandiában találunk (http://fonsg3.let.uva.nl/Other_pages.html) és amely nem csak a fonetikával, nyelvtudománnyal kapcsolatos fontosabb linkeket igyekszik összegyűjteni, hanem a kognitív tudományok és a természetes nyelvi (beszéd)folyamatok, valamint a számítógépes nyelvészet új kutatási módszereit is bemutatja. A lapon információkat találunk kongresszusokról, találkozókról és levelezési listákról is.

A kognitív tudományok és a nyelvtudomány, a beszéd aktusának, folyamatának vizsgálata, illetve ezek módszereinek összekapcsolása olyan új eszközöket adhatnak a nyelvvel foglalkozó tudósok kezébe, melyeknek hallatlan jelentőségük lehet nem csak a nyelvtudományban, hanem a pedagógiai tudományok, a nyelvfilozófia és általában a megismeréssel foglalkozó tudományok művelői számára is. Éppen ezért sokaknak izgalmas lehet az a lehetőség, amelyet a harvardi egyetem WWW-szerverén (<http://www.med.harvard.edu/AANLIB/home.html>) biztosítottak a kutatóknak: *az emberi agy teljes atlaszának* használata. Az atlasz nem egyszerűen csak böngészhető, lapozható, hanem az önképzés, a távoktatás számára is használható segédeszközt jelenthet, mert a felhasználó néhány ötletes megoldás segítségével kikérdezheti magát. A részletesen feliratozott képeket animált képsorok (digitális felvételek sorozatai) teszik plasztikusabbá. Az atlaszt egy Java alapú navigátor teszi igazán használhatóvá. Az atlasz egyébként CD-ROM formátumban is megrendelhető, ennek részleteiről ugyancsak itt értesülhetünk. (A nemrégiben Magyarországon CD-ROM-on kiadott, magyar, angol és német nyelvű *anatómiai atlaszt* jól kiegészítheti ez az eszköz.)

Az elmondottak alapján talán már érthető, hogy az Interneten nem csak jelentős bibliográfiai, faktográfiai forrásokat találhatunk, hanem olyan – az új és hagyományos kutatási eredményeket egyaránt összefoglaló honlapokat is, amelyek fontos adatokhoz juttathatják mind a nyelvtudománnyal foglalkozókat, mind a nyelvtudomány kérdéseiről felvilágosítást nyújtani akaró informatikust, könyvtárost.

A nyelvtudomány hálózati forrásait a nagy, *tárgykörök* szerinti felosztást nyújtó szolgáltatók (Yahoo!, WWW Subject Tree, Excite, Infoseek stb.) mellett több otthallap is feldolgozza. Ezek egy részét kutatók, kutatással foglalkozó (elsősorban PhD) hallgatók, illetve egy-egy nagyobb nyelvészeti tanszék valamelyik munkatársa gondozza. Ezek az otthallapok jól mutatják, hogy az Internet kiváló eszköz, keret lehet, amelynek szabadsága számtalan, nagyon jó kezdeményezésnek képes helyt adni, s megfelelő támogatottság esetén nem is halnak el ezek a kezdeményezések, az információk naprakészek maradnak. (Az persze csak álom ma, hogy ez a naprakészség 100 százalékos legyen – nemcsak Magyarországon nincs erre fedezet, hanem sokkal gazdagabb országokban sem.)

Jelentős link-gyűjteményt találhatunk *Sign Linguistic Resource Index* címmel (<http://www.vuw.ac.nz/~nzslldict/>), ahol nagyon jó kiindulási pontokat helyeztek el az Internet nyelvtudományi forrásainak felderítéséhez. A *rochesteri egyetem nyelvészeti tanszékénél* (USA) ugyancsak értékes gyűjteményre bukkanhatunk: nyelvészeti tanszékek, kutatási centrumok és szervezetek, nyelvészettel foglalkozó levelezési listák, konferenciák és egyéb események, folyóiratok és hírlevelek – lényegében minden fontosabb, nyelvészettel kapcsolatos témában találhatunk itt kapaszkodót. Fontos része a rendszernek az a gyűjtemény, amely a nyelvtudománnyal kapcsolatos archívumokat, adatbázisokat és más információforrásokat tartalmazza (<http://www.ling.rochester.edu/archives.html>). A főoldalon további értékes információk vannak: mindjárt az első menüpont (ez a "Nyelvészeti tanszékek, programok és központok" címet viseli) nem csak a legfontosabb intézményekről ad áttekintést, hanem az ezekben folyó lényegesebb programokról is. Például itt találjuk meg a kapaszkodót (URL-t) a Carnegie Mellon egyetemen folyó számítógépes nyelvészeti illetve fordítási programhoz, vagy a göteborgi egyetem hasonló programjaihoz.

Több mint érdekes lehet a nyelvészeti folyóiratok elektronikus változatainak listáját felvonultató rész: a speciális rész kérdésekkel foglalkozó folyóiratoktól kezdve az általános nyelvészeti témájú periodikákig szinte minden területről találhatunk itt példányokat (Applied Psycholinguistics, Computational Linguistics, Language stb.).

Ne felejtsük meg a társadalomtudományokban nélkülözhetetlen bibliográfiai forrásokról sem. Jóllehet az Interneten elérhető magyar és külföldi számítógépes könyvtári katalógusok önmagukban is alapvető forrásokat jelentenek (a magyar katalógusokról jó gyűjteményt találhatunk a BKE illetve a JATE Web oldalain, a külföldi katalógusokról pedig a kanadai Hytelnet illetve Hytelweb szolgáltatásokban),

azonban a tematikus és főleg a friss anyag keresésében a kiadói katalógusok jobb segítséget nyújthatnak. Ilyen kiadói katalógusok gyűjteményét találjuk a már említett rochesteri egyetem Web felületén (<http://www.ling.rochester.edu/books.html>). Híres kiadók (Brill, Cambridge University Press, Elsevier, Harvard University Press, Routledge stb.) hálózaton elérhető kiadói szolgáltatásaihoz férhetünk hozzá innen kiindulva. Friss információkhoz juthatunk az *Agora* "könyvpiacán" is (<http://www.agoralang.com:2410>): nem csak kiadókról, könyvekről, hanem adatbázisokról és CD-ROM kiadványokról is kapunk itt tájékoztatást. S természetesen ott vannak még az általános virtuális könyvesboltok is, mint amilyen a világ legeslegnagyobb online könyvesboltjának kikiáltott *Internet Book Shop* (<http://www.bookshop.co.uk/>).

A sokak által ismert *World-Wide Web Virtuális Könyvtár* (Virtual Library) nyelvészeti terében hasonlóan jól csoportosított információforrásokat találhatunk (a "terem polcai" különben a LINGUIST levelezési lista gondolja – mintegy illusztrálva, hogy az Internet virtuális kultúrájának mindig megújuló alapjait a mindennapi kommunikációban kell keresnünk). Tudományos szempontból én mégis inkább az Egyesült Királyság egyik szerverén található gyűjteményt találtam a leghasználhatóbbnak (<http://www.linguistic.bangor.ac.uk/sources/genwsts.html>) – talán azért, mert a tudományfelosztáson alapuló tudományszervezés ebben a földrajzi térségben tűnik a leghatékonyabbnak. Az oldal a *What is linguistics?* (Mi is az a nyelvészet?) kérdéssel indít, majd fokozatosan bevezet minket mindazokba a hálózaton elérhető nyelvészeti információforrásokba, amelyek ma már nélkülözhetetlen segédeszközei a kutatóknak és oktatóknak. Az e füzetben is felsorolt általános eszközökön túl szinte minden fontosabb nyelvtudományi részterülettel kapcsolatban találhatunk itt kiindulási pontot: interaktív szótárakhoz, a természetes nyelvekkel kapcsolatos tudásanyaghoz, az egzotikus nyelvek megismeréséhez, filológiai tudományokhoz.

A nyelvészet témájában néhány magyar forrást is meg kell említenünk. Elsőként talán a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Nyelvészeti Tanszéke által készített alkalmazott nyelvészeti adatbázist (<http://aida.lib.jgytf.u-szeged.hu/~toth/Alknyelv/tanszek.html>) és a KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszékén publikált kiadványok elektronikus változatait (<http://dragon.klte.hu/~mnyrud/kiadvany.htm>). Utóbbi helyen szótárakat, könyveket és tanulmányokat is találhatunk a magyar szleng témaköréből. A hazai nyelvtudomány virtuális nyelvészeti folyóirattal is dicsekedhet, ez a *Nyelv-Web* (<http://szak.hu/nyelweb/>).

4. Szótárak

Először természetesen az Internet saját, önmaga nyelvi létével foglalkozó szótárai jelentek meg. Az Internet használói (ez persze megint az amerikai "business" kultúra hatékonyság-imádatán nevelkedett személyiségek tagadhatatlan lenyomata) szinte mindent rövidítenek, de egy európainak borsózdik tőle a háta. Csak néhány példa:

- btw = by the way
- imho = in my humble [or honest] opinion
- wrt = with respect to
- rtfm = read the f*ing manual (with the " f " word varying according to the vehemence of the reader).

A szokás azonban egyre inkább elterjedt és így egyre több olyan glosszárium látott napvilágot, amelyben felsorolják a hálózaton található számítógépes kifejezések, rövidítések feloldását. Az egyik legelső és legismertebb a Babel (pontos nevén a *Babel: a glossary of computer oriented abbreviations and acronyms*). Irving Kind műve egy vallomással kezdődik: "Akkor kezdtem el összeállítani, amikor frusztrációs tüneteket kezdtem észrevenni magamon szaklapok cikkeit, helpek és prospektusok szövegeit olvasva..."

Érdeemes felfigyelnünk arra a tényre, hogy a szerző fontosnak tartotta megjelölni az 1965 előtt használatos kifejezéseket. Ennek "nyelvtörténeti" jelentősége is van: sokaknak ma már azok a kifejezések sem mondanak semmit, amelyeket pedig alig két-három éve pedig mindenki használt. Éppen ezért nem lehetünk elég hálásak a szerzőnek, hogy ahol tehetett, ott történeti jegyzetekkel is ellátta a szócikkeket.

Az önkifejezéshez tartozik a gesztusok nyelve is. Ez persze írásban elképzelhetetlennek tűnik, de gondoljunk csak az avantgarde irodalmak bizonyos kísérleteire, amikor is az írás látványának a hatásával próbálták felerősíteni, árnyalni a szavak jelentését. A hálózat is megtalálta a maga eszköztárát, s ezt a már említett *Smiley dictionary*-ben foglalta össze (ennek mára már számtalan változata és bővítése található a hálózaton, sőt: ezekből a jelecskékből egy sajátos művészeti önkifejeződési forma is kialakult, az ASCII grafika, amelynek 'csodálatos' ábrázolási kizárólag a legegyszerűbb ASCII jelekből építkeznek.).

A lassan-lassan elmúló gopher-világ egyik legkönnyebben fellelhető szótára a fentebb említett *Jargon File*, amely *Hacker's Dictionary* néven vált közzismertté. A szótár természetesen szabadon felhasználható, ftp-vel több helyről is letölthető (többek az a változat is, amelyet a gopherben való használatra speciális indikátorokkal 'felkészítettek'). Leggyorsabban a *Gopher Jewels* révén bukkanhatunk a nyomára, más 'alpművekkel' egyetemben.

A gopherből elérhető szótárak (és lexikonok) egyre nagyobb része már egyszerű kereső felülettel is rendelkezett. Ezek a szótárak és lexikonok már általánosabb területet felölelő értelmező szótárak illetve egy-egy tudományterület szakszótárai. Sok olyan is akad közöttük, amelyek nyilvánosan nem használhatóak: csak egy adott közösség számára nyitott (azaz jelszót vagy helyi felhasználói címet igénylő) almenü utal rájuk.

A *Consortium for Lexical Research* katalógusa több mint százat tart nyilván ezekből. Csak egy kis ízelítő abból, hogy mi minden volt elérhető és hasznosan használható már 1994 környékén:

American English Dictionary
Dictionary of Electronics
Dictionary of Financial Aid Terms
Jeffrey's Japanese/English Dictionary
Oxford English Dictionary
The Free On-line Dictionary of Computing
The New Hacker's Dictionary (3.0.0 1993)
Webster's Dictionary

Az anonymous ftp szervereken elérhető, letölthető szó-listák, az online használható "gopher"-esített (általában egynyelvű) szótárak után nagyon hamar megjelentek a hálózaton a WWW-felülettel rendelkező szótárak is. Ezek a szótárak lényegében az összes fontosabb természetes illetve mesterséges nyelv szótárait felölelik, az egynyelvű magyarázó és szakszótáraktól egészen a két- illetve többnyelvű szótárakig.

A Web ezen a területen is látványos "informatikai robbanást" produkált: az interaktív szótár szinte házi műfaja lett a WWW világnak. Ennek megfelelően nagyon sok Web-felülettel rendelkező szótárt találhatunk az Interneten, s ezek közül jó néhány már kihasználja azokat az eszközöket, amelyek segítségével a hagyományos szótárkészítés és talán a szótárhasználat is gyökeresen megújulhat.

Legújabbán pedig újfajta fejlesztésekkel is találkozhatunk, amelyek a szótárkészítést minden bizonnyal forradalmasítani fogják. Ilyet láthatunk például a *OneLook Dictionaries* ottholapján (<http://www.onelook.com/>), amely lehetővé teszi, hogy egy adott szót, kifejezést több tudományterület több szótárában is megkereshessünk (akár egyidejűleg is). A rendelkezésre álló szótárak között különböző fajták vannak: értelmező szótár, szakszótár, rövidítés szótár stb. Hasonló komplex szótárt nyújt a *Research-It!* programja (<http://www.itools.com/research-it/research-it.html>), amely nem csak a hagyományos szótárakban való keresést teszi lehetővé, hanem a hálózaton elérhető különböző nyelvi, könyvtári és egyéb keresési lehetőségeket kapcsolja össze egy felületen. Kereshetünk a Webster szótárban, de használhatunk számítógépes vagy rímszótárt, valamint thesaurus szótárakat is. Ugyanezen a felületen van lehetőségünk speciális, fordításhoz használható eszközök igénybevételére, de a keresésünket kiterjeszthetjük egyéb eszközökre is (pl. faktográfiai

segédletek). Külön terület a többnyelvű szótárak használata, melyek egyben interaktív felületet is nyújtanak azok számára, akik részt szeretnének venni a szóanyag fejlesztésében. Ugyancsak érdekes lehetőséget kínál az az online fordítást segítő ottlap (<http://www.cs.washington.edu/homes/kgolden/wordbot.html>), ahol egy URL megadásával behívhatunk a világ bármely szerveréről egy tetszőleges szöveget, s e szöveg bármely szavára visszakereshetünk vagy egy AltaVista jellegű hálózati kereső eszközzel, vagy egy hagyományos két- illetve egynyelvű szótárban. Izgalmas perspektívát villant fel előttünk az a kísérlet is, amikor egyazon szöveg két különböző nyelvű fordítása közötti konkordanciák elemzésével lehetőség nyílt a fordítások stilisztikai, lexikai ellenőrzésére. A szegedi egyetemen kifejlesztett angol-magyar, magyar-angol, illetve német szótárak ugyancsak ebbe az utóbbi körbe tartoznak.

Az elektronikus szótárak legjobbjait gyűjti össze az *Electronic dictionaries* ottlapja (<http://library.wustl.edu/~physics/dic.htm>), amelynek első opciója a Purdue Egyetem online elérhető szótárgyűjteményéhez vezet el minket. Talán nem haszontalan, ha néhányat felsorolunk ebből a gyűjteményből. Az angol nyelvű szótárak közül: a Webster's Dictionary, amelynek két változata is elérhető itt, az Oxford English Dictionary (OED), amely a CD-ROM verzió elkészülte után íme, ugyancsak elérhető az Interneten (nagyon fontos segédeszköz a nyelvtörténettel, jelentéstannal foglalkozók számára, hiszen a jelentések változatait bemutató eredeti kontextusokat időrendi sorrendben vonultatja fel). A nemzetközi (legtöbbször többnyelvű) szótárak közül az Európai Közösség információs rendszerében, az *ECHO*-ban kifejlesztett Euro-Dictionary-t említeném. A szótár az európai nyelvek többnyelvű szótára, amelyik megengedi, hogy a forrás- és a célnyelv kiválasztása mellett megadjuk a tárgykör szerinti visszakeresés szempontjait is, valamint a megjelenítés kibővítését is (rövidítések, frazeológia stb.). De találhatunk itt szakszótárakat (a biológia, állattan, számítástechnika stb. területéről), akronima szótárakat és thesaurusokat is.

Vannak azután speciális nyelvészeti szótárak is. Ilyen például a *keresztnevek etimológiai szótára* (<http://www.engr.uic.ca/~mcampbel/etym.html/>), ahol a fontosabb angol keresztnevek és becenevek eredetéről kaphatunk rövid magyarázatot, hypertext formában feldolgozva: (a névváltozatok bármelyikéről átugorhatunk a másikra, s így egy név használatának alakulásáról gyorsan képet kaphatunk). A nyelvészeti kifejezések lexikona (*Lexicon of Linguistics* – <http://www.wots.let.run.nl/~Hans.Leidekker/ll.html>), amely a nyelvészeti szakkifejezéseket magyarázó szótár formátumban dolgozza fel, ugyancsak jó példa a hypertext technika hatékony felhasználására. A *semantics* szócikk például pontos magyarázatot adja a fogalomnak, s fontos utalásokat tartalmaz a kapcsolódó szócikkekhez (*conceptual structure, generative semantics, meaning theories*). Ez az angolszász nyelvterületen igencsak megszokott forma, a kézi lexikon és egynyelvű szótár vegyítéséből született terminológiai szótár fontos segédeszköz lehet az angol nyelvészeti szakszövegek fordítása során is.

Ugyancsak nem tiszta szótár, inkább csak a szó-lista műfajához tartozik az *etnológiai* otlapon található index (<http://www.sil.org/ethnologue/#contents>). Azonban ez a gyűjtemény olyan sok információforrást dolgoz fel, hogy messze túlmutat ezen a műfajon. (Nem mintha a szó-listákat annyira le kellene becsülnünk: az anonymous ftp szervereken több nyelv szó-listái is elérhetők és ezek nagyon hasznosak lehetnek a filológiai háttérmunkákban.) Az *Ethnologue* több mint 39 ezer nyelv, nyelvjárás nevét tartalmazza, a nyelvcsaládok neveit és a hozzájuk tartozó nyelveket külön index dolgozza fel. Összesen 228 országban beszélt 6.700 nyelv névváltozatairól van szó. A nyelveket földrajzi alosztás szerint is visszakereshetjük, az anyag kiegészítő részében térképeket, rövidítések jegyzékét és más hasonló segédanyagokat is találhatunk.

5. Szemiotika

Talán sokak számára furcsának tűnhet, hogy a szemiotikának külön fejezet jut a nyelvészeti információforrások felsorolása között, de ezt nem csak mint “divatos” tudomány érdemelte ki. A szemiotika, a jelek és a jelentés összefüggéseinek a vizsgálata éppoly természetesen találta meg a helyét a számítógépes világhálózaton, mint ahogy eléggé természetesen kapcsolódott a posztmodern filozófia, nyelvfilozófia és irodalomelmélet szentháromságához. A szövegek értelmezésének és jelölésének sajátos kapcsolatrendszere egyre növekvő szerephez jut az Internet hypertext kapcsolatokból építkező világában, így az ennek törvényeit, szabályait kutató (a formalista irányzatoktól egyre jobban elszakadó, s az értelmezési-gnosztikus modellek felé közelítő) szemiotikai irányzatok nagyon is otthon vannak a kommunikáció e virtuális terében.

A szemiotikai utalások talán legteljesebb gyűjtőhelyét az USA “virtuális területén” találjuk (http://www.cudenver.edu/~mryder/itc_data/semiotics.html). Az oldal érdekessége nem is annyira az alapinformációk összegereblyézése, mint inkább azok a “bázis-szövegek”, amelyeknek ilyen együttese, mint az itt fellelhető, akár szöveggyűjteményként is ajánlható a szemiotikával foglalkozók számára. Fantasztikusan tömör és pontos meghatározásokat adó, a lényegi forrásokat pontos bibliográfiai adatokkal felvonultató, szinte zanzásított tankönyv a University of Wales professzorának, Daniel Chandlernek műve, a *Semiotics for Beginners*. A rövid tanulmány tankönyv jellegű, de éppen ezért nagyon hasznos meghatározásokat ad (remek példákkal) olyan alapvető szemiotikai fogalmakról, mint a jel, a paradigma és szintagma, metafora és metonímia, kódok és intertextualitás. Ezen a szerveren találjuk a *szemiotikai kifejezések értelmező szótárát* is (<http://pespmc1.vub.ac.be/SEMIOTER.html>), amely a nagyobb tárgykörök (jel, jelölők, jelentések, motívációk stb.) szerint csoportosítja a meghatározásokat. A feldolgozás formája, mi más is lehetne, mint hypertext.

Hasonlóan izgalmas böngészési lehetőségeket nyújthat sokak számára a *költészeti fogalmak glosszáriuma* (<http://shoga.wwa.com/~rgs/glossary.html>), amely az alapvető angol poétikai fogalmakat tartalmazza. A glosszáríum nem csak az angol szaknyelvvvel foglalkozók kezébe ad fontos segédeszközt, jó kézikönyv a poétikai, irodalomelméleti kérdésekkel foglalkozók számára is (bár épp az angol-szász nyelvterületen található kiváló nyomtatott anyagot is ebben a témában). Mindenesetre pontos angol nyelvű magyarázatot kapunk itt az olyan poétikai fogalmakról, mint például az *accentual verse*, *acrostic poem*, *afflatus* – hogy csak az A betűnél maradjunk. Itt szeretnék utalni arra, hogy – éppen angol szakemberek nemrégiben kidolgozott programja alapján (<http://www.venus.co.uk/vhg/vhgnews.html>) – valószínűleg nagy jövő vár még a glosszáríum műfajára.

Szemantikával kapcsolatos információkat gyűjt össze egy általános nyelvészeti nyitóoldal is (<http://www.linguistic.bangor.ac.uk/sources/genwsts.html>). A metafora, metonímia mellett a kognitív tudományokról, a szociolingvisztikáról és az alkalmazott nyelvészetekről szerezhethünk itt fontos információkat.

II.

Textológia és számítógép

Tulajdonképpen ez az a pont, amikor át kellene térnünk az “alkalmazott” nyelvészet igazi szakterületére: az irodalomtudományi és a szépirodalmi szövegek vizsgálatával kapcsolatos anyagok elemzésére.

Mielőtt ezt megtennénk, azonban nem árt néhány szót szólni a számítógép segítette szövegkutatásokról, amely mintegy átmeneti terület a számítógépes nyelvészeti kutatások és a szépirodalmi szövegek feldolgozása között. A szövegelemzés (*textual studies*) egyike azoknak a tudományterületeknek, amelyek igazi fejlődésnek indulhattak a számítógépes hálózatok nyújtotta interaktív kommunikáció kifejlesztése óta.

Lassan már közhely: az Interneten több olyan könyvtár is elérhető, amelynek virtuális környezetében jelentős elektronikus könyvtár található. Ezeket a gyűjteményeket (túlzás nélkül) milliók ismerik és használják. Azt azonban kevesebben tudják, hogy ezekben az intézményekben az elektronikus szövegek gyűjtése, feldolgozása mögött jelentős szakmai, tudományos programok is találhatóak, amelyek a szövegek digitalizálásával, a digitalizált szövegek számítógép segítette elemzésével, szövegértelmezéssel foglalkoznak.

Első helyen az *Oxford Text Archive*-hez csatlakozó szövegelemzési programot, a CTI-t kell megemlítenünk (ctitext@oucs.ox.ac.uk az az e-mail cím, ahol kapcsolatba léphetünk a programmal), amelyhez az angol költészet és irodalom jelentős szövegeinek feldolgozása kapcsolódik. A program egyrészt elektronikus szövegfeldolgozással foglalkozik, másrészt az elektronikus szövegek által segített oktatás új eszközeinek kutatását állította a középpontba. Az új eszköz nem egyszerűen a klasszikus és modern szövegek hypertext feldolgozását jelenti, hanem általában a számítógépnek a humán tudományok oktatásában betöltött illetve betölthető szerepének a kutatását, kidolgozását. Az oxfordi program nem csak az oktatást segítő szoftverek kidolgozásában jár élen, hanem a virtuális osztályterem (*Electronic Classroom*) elvének kidolgozásában is.

Jelentős kutatások folynak az USA különböző egyetemein is. Példaként az egyik legrégebbit, a dartmouthi egyetemen folyó Dante programot hozom fel: az *Isteni Színjáték* és a kommentárok teljes szövegű feldolgozása, visszakeresési lehetőség a BRS/Search adatbázisban és a megfelelő kulcsszavak kontextusban való letöltése, akár e-mailben való elküldése a fontosabb funkciók ennél a programnál. A programnak újabban elkészült a WWW oldala is (http://www-lib.usc.edu/Info/Ref/Dante/dante_guide.html), ahol segítséget kaphatunk az egyszerű és az összetett keresések megfogalmazásához és végrehajtásához is.

Hasonlóan érdekes (az Egyesült Királyság egyetemén, Edinburghban futtatott) *Macchiavelli Fejedelmének* számítógép támogatta elemzésével foglalkozó digitális szövegelemző program, ahol a hallgatók maguk dolgozhatják ki a számítógép segítségével Macchiavelli új politikai terminológiájának elveit, mondhatnak véleményt e sajátos nyelvi-politikai szövegalkotásról.

A szövegek digitális feldolgozásának általános célja kettős: egyrészt a szöveg objektumként való feldolgozásáról van szó (az úgynevezett szó- és szókapcsolat-mintázatok kutatása, amely lényegében egyik elvi alapja a szótárak kiadásának és a teljes szövegű adatbázisok visszakeresési nyelve megújításának); másrészt a szövegnek, mint a kommunikáció tárgyiasult formájának a kutatása. Ez utóbbi messzire vezet: az interaktív szövegfeldolgozásoktól egészen a az "értelmes algoritmus" alapján való szövegfeldolgozásig (a gépi fordításoktól az automatikus abstract-készítésig).

Ezeknek a programoknak a háttérében olyan szöveg-feldolgozási szabványok és az ezekhez kapcsolódó elképzelések állnak, amelyek ma már általánosságban is meghatározzák a digitális szövegfeldolgozást – gondoljunk csak a legnyilvánvalóbbra, a WWW-n használt HTML technológiára. A hypertext feldolgozások természetesen nem csak a Web oldalak készítésére szűkülnek le: a modern szövegelemzések – Genette, Connor és mások kutatásai az új oralitás kultúrájától egészen Roland Barthes "olvasásra" illetve "írásra" szánt szövegek megkülönböztetéséig tartó – elméleti tevékenysége lényegében a posztmodern filozófia egyik alapjává lett.

Ezeknek az elméleti kutatásoknak azonban gyakorlati következménye is lehet. A szöveg, mely megszabadul a nyomtatott könyv fizikai létének rabságából, olyan új jellemzőket mutathat fel, amelynek alapján a hagyományos copyright jogi megfontolásai feltétlenül felülvizsgálandók, s nem feltétlenül a hagyományos kiadók nagyobb hasznára. A hypertext szövegfeldolgozások a szövegnek egy különben is meglévő sajátosságát, az intertextualitást rendkívüli mértékben felerősítik. Az intertextualitást persze nem szabad túlértékelni: könnyen a szöveg "túl"-értelmezéséhez vezethet. Azonban a szövegek jól körülhatárolt halmazának (mint egy adott kultúrkör vagy kulturális időszak szövegeinek összessége) vizsgálatában, az oktatásban való megjelenítésében a hypertext szövegfeldolgozásnak nagyon nagy jelentősége lehet. Ilyen program – a már említett oxfordi példán kívül – a *Perseus*, amely a görög kultúra szövegeinek és szöveggörnyezetének feldolgozásával foglalkozik, vagy az *Intermedia*, melynek középpontjában az angol szövegek tanulmányozása áll.

Az intertextualitás elvét ötvözi az elektronikus szótárkészítésben egyre nagyobb szerepet betöltő SGML technikával az az Interneten is elérhető szótárprogram, amelynek a segítségével a fontosabb nyelvek szótárainak a használatát a hálózaton keresztül összekapcsolhatjuk tetszőleges szöveg beolvasásával és fordításával.

A szövegek hypertext feldolgozása azonban még eléggé messze van attól a tényleges folyamattól, ahogy az olvasók szövegértelmezési tevékenysége történik. Éppen ezért rendkívül érdekesek azok az eredmények, amelyeket a szöveg konkordanciák felállításával kapcsolatban, a szövegek indexelésével (KWIC és vizuális indexek), statisztikai-nyelvi jellemzőivel foglalkozó vizsgálatok során a különböző kutatóhelyeken elértek.

Ezek egyike Macchiavelli *A fejedelem* c. művével kapcsolatos (már említett) program, melyhez egy sajátos oktatói és kutatási célokat szolgáló szoftvert fejlesztettek ki, a *TACT* szövegfeldolgozó és -elemző programot. A *TACT* közép-pontjában egy KWIC (keyword-in-context) index áll, s ennek segítségével egy adott kulcsszó kontextuális kapcsolatai a legkülönbözőbb szinteken jeleníthetők meg (<http://info.ox.ac.uk/ctitext/publish/comtxt/ct11/armstron.html>). Természetesen más hasonló programokat is készítettek. Ilyen pl. az *MTAS* (*Micro Text-Analysis System*), a *Pat* (SGML dokumentumok feldolgozására alkalmas), az *OCP* (*Oxford Concordance Program*), a *WordCruncher* (különböző indexeket készít konvertált ASCII-szövegekből). Igen jelentős, az előző kutatások eredményeit is felhasználó kísérlet a *Multiconcord*. A *Multiconcord* egy Windows felületre kidolgozott (az elv természetesen más felületen is alkalmazható), többnyelvű szövegek összehasonlítására is képes szoftver, amelynek használatával a fordítások nyelvészeti, szemiotikai elemzése is lehetséges. A szoftver a szövegfeldolgozás egyik központi problémáját, a szöveg szegmentálásának kérdését az SGML felhasználásával oldja meg: egyes paragrafusokat, mondatokat jelöl ki és ezek különböző nyelven való megjelenését igyekszik összehasonlítani. (Egyben ez a program gyengéje is: amennyiben a paragrafusok, mondatok szegmentálása nem egyezik, a konkordancia megállapítása problémássá válik.)

E kísérletek mellett gyakran találkozhatunk statisztikai jellegű szövegelemzést végző programokkal. ezeket sem szabad lebecsülnünk, hiszen értékes adalékokat szolgáltatnak a szövegelemzések háttéréhez. Különösen érdekesek a statisztikai alapú szövegelemzések közül azok, amelyek a megjelenítés vizualitásának megújítását tűzték ki célul.

Úgy tűnik, hogy csak az összetett megoldások vezethetnek sikerre: önmagában egyik módszer sem jelent kielégítő megoldást. Szegeden, az Egyetemi Könyvtárban több úton is elindultunk, s bár meglehetősen messze vagyunk attól, hogy sikerekről vagy végeredményről számolhassunk be, talán nem minden tanulság nélkül való, ha ezekről a kísérletekről röviden számot adunk

Az egyik ilyen kísérlet a Magyar Elektronikus Könyvtár szépirodalmi anyagának tükrözéséhez kapcsolódik. A MEK teljes anyaga ugyan visszakereshető a KLTE által készített Voyager adatbázisban és a MARC megfelelő mezőjének a felhasználásával a kiválasztott szövegek azonnal le is tölthetők, mi mégis tovább kísérleteztünk ezzel az anyaggal. Erre azt az okot találtuk, hogy a MARC felhasználása mintha azt sugallná, hogy a szövegek a katalóguson belül érhetőek el, mi pedig nem szeretnénk a katalógusnak ennyire központi szerepet szánni. Úgy

gondoljuk, hogy a szövegek, a szövegekhez kapcsolódó egyéb információk halmaza (életrajzi adatok, fényképek, szkennelt címlapok és egyéb oldalak stb.) elég jelentőséggel bírnak ahhoz, hogy ne csak a katalóguson belül jelenjenek meg, hanem azzal egyenértékű pozícióban. Kétségtelen, hogy ebben a megoldásban nagyon sok az esetleg vitatható, szubjektív elem, de mi valójában úgy gondoljuk, egy visszakeresés nem egyszerűen pusztán könyvtári munkafolyamat, hanem – egy Benedetto Croce parafrázist használva – az emberiséget mozgató kíváncsiság dióhéjban, s mint ilyen, eleve szubjektum orientált.

Befejezésül még néhány gondolat a számítógépes szövegfeldolgozással, szövegelemzéssel kapcsolatban:

- Szinte biztos, hogy az eddig csak nyomtatott vagy (általánosságban szólva) papíralapú kiadás formájában hozzáférhető szövegek igényes digitális feldolgozása olyan teljesítmény, amely messze meghaladja a szövegkiadással, adat-szolgáltatással kapcsolatos jogi huzavona kereteit. A HTML, SGML, vagy PDF és más formátumok alkalmazása olyan lehetőségeket nyit meg a szövegkiadásban, amelyek messze túlmutatnak a hagyományos szövegkiadásban. Ahogy egyes irodalmi szövegek kritikai kiadásával, a szótárak újrafeldolgozásával kapcsolatban sem merülhetnek fel copyright problémák, úgy a szövegek minőségi digitális kiadásával kapcsolatban sem – ez éppúgy önálló szellemi tevékenység, mint amaz. Ez az új szituáció természetesen nem a jogalkotás szellemét kérdőjelezi meg, hanem a szabályozás elavultságára világít rá. Persze előbb-utóbb a szolgáltatóknak is szembe kell nézniük azzal a problémával, hogy a szövegek digitális kiadása nem egyszerűen a szövegek virtuóz beszkenyelését jelenti, hanem ennél többet.

- A szövegek értelmezését illetően a digitális szövegek megjelenése olyan lehetőséget jelent, ami új utakat nyithat a szöveghalmazok különböző szintű értelmezésében is. Az ezekhez kapcsolódó módszerek lehetővé tehetik, hogy például az újságok teljes szövegű (CD-ROM-on illetve Interneten elérhetővé tett) kiadásaiban hatékonyabban és gyorsabban kereshessünk vissza, jelentősen megkönnyítve ezzel a hagyományos kutatómunkát és a döntésekhez szükséges háttéranyagok összeállítását. Reményeink szerint idővel lehetségessé válik az irodalmi szövegek számítógép támogatta értelmezése is.

- A magyar textológiai kutatások és a számítógép kapcsolatának története ugyancsak nem új keletű. A téma egyik hazai klasszikusa kétségtelenül Horváth Iván, aki a *Szöveg* c. tanulmányában (ugyancsak levehető a MEK nyelvtudományi polcáról) írja az irodalmi szöveg 'makacs önazonosságáról': *'Még mindig megvan Kossuth Lajos bicskája – regélik adomázó urak –, itt s itt őrzik. Csak a pengéjét kellett kicserélni egyszer, mert elvástott. Egyszer meg a nyelét, mely korhadni kezdett. Az irodalmi szövegek is változnak az idő múlásával. Közben éppoly magától értetődő természetességgel őrzik meg önmagukkal való azonosságukat, akárcsak a kormányzói zsebkés.'* Tinta és lúdtoll, festékszalag és írógép, HTML és számítógép – a megjelenítés eszközei változnak, de az irodalmi szöveg "tündér-természete" nem fakul meg.

III.

Irodalomtudomány, szépirodalom

1. Virtuális kultúra, virtuális művészet

A szemiotikai szövegelemzések egyre nagyobb szerepet szántak a szöveg olvasatának, a virtuális szövegben strukturális stratégiaként megbúvó virtuális íróknak, s a potenciális értelmezések változatos taktikáit megtestesítő virtuális olvasóknak – mind, mind olyan fogalmak, amelyek az otthonosság érzetét keltve bukkannak fel az Internet virtuális kultúrájában.

Ez már valóban egy sajátos kultúra lett, amely nem csak a maga eszközeit találta meg, hanem azt a formát is, amiben saját tartalmait kifejezhette. Ahogy ennek a virtuális társadalomnak vannak olyan résztvevői is, akik már eleve ebben a környezetben születtek, s szinte csak ott van létüknek bármiféle értelme, úgy megszületett az a fajta kultúra és művészet is, amelynek már a hálózatok virtuális világa volt a természetes eleme. Megszülettek a legendás guruk és a misztikus hacker-útonállók, a csodás történetek. Persze sokak szerint a virtuális alvilág született meg, amit tűzzel-vassal, joggal és szoftverrel-hardverrel irtania illik a virtuális és valós társadalom tagjainak egyaránt.

Azonban maradjunk csak a tényeknél. 1876-ban Alexander Graham Bell feltalálja a telefont. 1982-ben William Gibson megalkotja a 'cyberspace' fogalmát. *"Az a kibertér, ahol telefonálás közben vagy"*, mondta az Electronic Frontier Foundation atyja, John Barlow. A kibertér persze ennél összetettebb valami: olyan társadalmi környezet, melynek alapjai a számítógépes információs technológián nyugszanak, építőanyaga pedig egy kulturális világháló, amelyet a szöveges, grafikus és hangzó formában folyamatosan megújuló világkultúra hoz létre. Az idea nem egészen új, gondoljunk csak Goethe világirodalom fogalmára: közben legfeljebb csak annyi történt, hogy a papír elavult, jött a floppy, a winchester, a RAM, a CD-ROM, a VRML és még ki tudja mi minden. Asimov egyszer végighallgatott egy érzelmeiktől túlfűtött előadást a tökéletes videokazettáról, aminek beépített leolvasója van, s arra a következtetésre jutott, hogy az a futurisztikus eszköz, amelyről az előadó beszélt, nem más, mint a könyv. Egyszerre média és leolvasó készülék: pofonegyszerű találmány. Nos, a könyvön egy kicsit javítani lehetett. Bizonyos könyvek messze megelőzték korukat, s csak a modern információs technológia tudta olvashatóvá és olvasmányossá tenni őket. Nem véletlen, hogy az első igazán hypertext regény James Joyce *Finnegans Wake* c. művének szoftveres változata: a *Hyperwake*.

A textológiai feldolgozás internetes változatára nagyon jó példa Joyce *Ulysses* c. regényének digitális facsimile kiadása is. A regény egyes fejezeteit képként feldolgozva közli az oldal készítője, mintegy tökéletesen visszaadva a mű nyomtatott kiadását. Az eljárás messze túlmutat a kiadói példány egyszerű másolásán: ezzel a módszerrel ugyanis lehetővé válik az eredeti auktorális kézirat (az a szöveg-változat, mely közvetlenül is viseli a szerző keze nyomát) jogainak a visszaállítása is.

Egy kis cyber-irodalomtörténet

A *cyberspace* fogalmát William Gibson alkotta meg, s a legtöbben az ő, *Neuromancer* c. könyvéhez kapcsolják. Bár kitalálásában és elterjesztésében sokan mások is részt vettek, hadd említsem meg csak Vernor Vinge, Thomas Maddox (a *Cracker Breakdown* szerzője), Bruce Sterling nevét, s persze a moziról, elsősorban a *Szárnyas fejedásról*, a *Szabad prédáról*, a *Hasonmásról* sem feledkezhetünk meg.

A *cyberspace* valójában az a tér, amit a számítógépes hálózatok, a számítógépes információs rendszerek, az elektronikus faliújságok és levelezési rendszerek által létrehozott virtuális világgal azonosíthatunk. Ez persze csak az alap: a virtuális tér kibertérre akkor válik, amikor a résztvevők hozzákapszolódnak. Amikor a normális, hétköznapi érzékszervekkel és tudattal rendelkező emberi lények egy teljes jelfogó és felfogó képességüket igénybe vevő felhasználói felületen keresztül tudatuk egy részét kiterjesztik ebbe az általuk is létrehozott virtuális világba. Nem véletlen a "kiber" jelző. Azaz a kibertér nem egyszerűen a hálózatra csatlakozott emberek közössége, hanem több: egy komputerek és egyéni tudatok generálta virtuális világ.

S ennek a virtuális világnak hamar megszületett a kultúrája is. Először az irodalmi jelleg dominált. Például a cyberpunkok mozgalma kezdetben irodalmi irányzat volt, a Gibson által is művelt SF műfajából táplálkozott. A technokrata társadalom perifériájára szorult emberek a hősei, akik szedett-vedett gépi komponensek segítségével juthatnak csak el személyiségük igazi, a virtuális térben történő megvalósításához, s akiket az embertelen, a racionális pusztításra beprogramozott rendszer egyfolytában üldöz. Hamar dominánssá vált a perifériára, az alvilágba szorult hősök problematikája, a mozgalom punk aspektusa: a bűnözők, a megszállottak, vagy egyszerűen csak a rendszerrel szemben saját szabadságukért küzdők sötét, pesszimista, nagyvárosi világa.

A cyberpunk irodalom hamarosan cyberpunk mozgalommá vált: kiderült, hogy a tudat transzponálása a virtuális világba a valós ellentétek és sérelmek kiterjesztését is jelentette. A 80-as évek közepétől fiatalok egyes csoportjai, akik megnyomorítva érezték magukat az egyént mind jobban manipulálni akaró techno-rendszer által, egyre inkább azonosították magukat a cyberpunk irodalom perifériára szorult techno-hőseivel.

Ezek a kisebb csoportok a hálózaton találkoztak, s mára a virtuális világ egyik legkomolyabb, legszínesebb mozgalmává nőttek ki magukat. Több alcsoportjuk is van.

A hackerek a legismertebbek: a számítógépes közösségek varázslói, akik a kívülálló számára mágikusnak tűnő szaktudásukat arra is használják, hogy az általuk az egyéni szabadságot is szimbolizáló programozás, a szoftverkészítés szabadságát megőrizték és megvédjék. Valójában arról van szó, hogy nem csak algoritmusokat gyártanak, hanem varázsszavakat is a virtuális világ számára. Nem véletlen, hogy a Hacker Crackdown az egyik legismertebb mű a hálózaton: a cyberpunk mozgalom által is megtestesített gondolati szabadság eszménye itt szembesült először a gazdasági, pénzügyi és politikai hatalom által kötelező szabályként elfogadtatni akart 'rend' eszméjével.

Aztán ott vannak a crackerek: a cyberpunk irodalom consol-cowboy-ainak valós világbeli megfelelői. Ők azok, akik feltörik a különböző magán és állami intézmények számítógépes rendszereit: sokszor nem is a jogtalan haszonért, hanem hogy bizonyítsák képességeiket.

A továbbiakban megpróbálom néhány nagyobb egységbe csoportosítani az Interneten található szépirodalmi és irodalomtudományi forrásokat.

2. Általános és referenz források

Az irodalmi, szépirodalmi információs források száma az Interneten látszólag végtelen. Szerencsére rendelkezésünkre állnak olyan kapaszkodók, kiindulási pontok, amelyek segítenek bennünket a tájékozódásban. Ezek közül sorolok fel néhányat a következőkben.

- *Lycos* (http://a2z.lycos.com/Arts_and_Humanities/Literature/). A legtöbb, a hálózati visszakeresést segítő eszköz honlapjához hasonlóan, ez is tartalmaz tárgykörök szerinti felosztást. A fontosabb irodalmi forrásokat felsoroló része számtalan nagyon jó információhoz segít hozzá bennünket. Itt találjuk meg többek közt a *Libellus* honlapját is (<http://osman.classics.washington.edu/libellus/libellus.html>): ez a klasszikus latin és görög nyelvű irodalmat fogja össze.

- *WebCrawler* (<http://webcrawler.com/select/art.new.html>). Az előzőhöz hasonló információforrásról van szó. Az idézett URL alatt az újonnan megjelent bestsellerek listáját kapjuk, bőséges információval szerzőkről és könyveikről egyaránt. Külön oldala van a fantasztikus és sci-fi irodalomnak is. Mind közt talán a legszórakoztatóbb a *Lewis Carroll Illustrated* (<http://www.umich.edu/~umfandsf/>)

index2.html), ahol a mindenki által ismert *Alice Csodaországban* illusztrált kiadását találhatjuk. Az angol nyelvű irodalomtörténet kedvelőit biztosan lázba hozza a Web-Crawler irodalomtörténeti oldala is (<http://webcrawler.com/select/art.histlit.html>). Itt bukkanunk rá például *Jack London* összegyűjtött műveire is (<http://sunsite.berkeley.edu/London/>).

- A nyelvtudománnyal kapcsolatban már említettem a *Yahoo!* gyűjteményét, de az irodalmi források felsorolásából sem felejtethetjük ki (<http://www.yahoo.com/Arts/Humanities/Literature/>). Az elektronikus szövegarchívumok WWW-feldolgozása mellett a hagyományosabb, de nagyon hasznos *anonymous ftp-gyűjtemények* és gopher szerverek is helyet kapnak itt. (Sokakat meglepetészt a Web archívumok szép felülete: az ftp és gopher elektronikus szöveggyűjtemények a legtöbbször sokkal hasznosabbak a szövegek elektronikus változatára vadászó irodalmárnak, mint a HTML-változat.)

- *American Studies Web. Literature and Hypertext* (<http://www.georgetown.edu/crossroads/asw/lit.html>). Az irodalmi gyűjtemény egyik legértékesebb része ez, amely az irodalomelméletre vonatkozó anyagot gyűjti össze. Az elektronikus szövegarchívumok mellett útmutatót ad a legfontosabb szerzői oldalakhoz is (Mark Twain, Walt Whitman, Edgar Allan Poe, Rudyard Kipling, Emily Dickinson, T. S. Eliot stb.), valamint a posztmodern kultúrával, az irodalomelmélettel, s a hypertext elméletével és gyakorlatával foglalkozó tanulmánygyűjtemények egyik legjobb kiindulási pontja.

- *Labyrinth: World Wide Web Server for Medieval Studies* (<http://www.georgetown.edu/labyrinth/labyrinth-home.html>). Az URL-ből látható, hogy az előbbi szerver ad otthont ennek a szolgáltatásnak is. Általában a középkorral foglalkozó tudományok gyűjtőhelye, de nagyon jelentős irodalmi, irodalomtörténeti anyagot is belevettek a források közé. A könyvtár többféle tudományágnak és művészeti ágnak is helyet biztosít a témában: archeológia, építészet, zene, vallástudományok stb. Speciális témákat sem zár ki, így például az *Arthur* legendakört, a heraldikát, a fegyvertörténetet. Az anyagot országonként is feldolgozza, pl. a középkori Itáliára vonatkozó források gyűjteménye kifejezetten jelentősnek mondható. Itt bukkanhatunk rá egy egészen egyedülálló Web oldalra is (http://www.brown.edu/Departments/Italian_Studies/dweb/dweb.shtml). Ez a *Decameron Web*, amely a Dekameron novelláit napok, helyek, elbeszélők szerint is visszakereshetővé teszi, térképekkel segítve az eligazodást e szövevényes középkori világban.

- Ugyancsak érdekességet rejt ez az URL: (<http://www.greenwich2000.com/literature.htm>). Ez a *Greenwich az irodalomban* címet viseli. Itt bújik meg *Dickens* honlapja is (<http://www.greenwich2000.com/dickens.htm>). Talán kevesen tudják, hogy a ma már tananyagként kezelt író egyik kedvenc helye volt Greenwich. Itt egy kis irodalmi túrában lehet részünk, sok-sok Dickens szöveggel és információval. (Csak zárójelben: a *'Literary Tour'* kedvelt műfaja a WWW világnak, hiszen éppen ez ad lehetőséget szövegek és képek, animációk látványos összekapcsolására. Ezek

közül az egyik legszórakoztatóbb és talán a legszebben elkészített *Joyce* triesti honlapja (<http://www.univ.trieste.it/nirdange/netjoyce/>).

- Még két elektronikus 'könyvespolc': *BookWeb* (<http://www.ambook.org/>) és *Literatura* (<http://www.ci.berkeley.ca.us/bpl/bkml/lit.html>).

- *Inkspot* (<http://www.inkspot.com/~ohi/inkspot/>). Ez a WWW Virtuális Könyvtárának az irodalmi anyagot tartalmazó olvasóterme. Elsősorban az írókra vonatkozó forrásokat gyűjti össze, rengeteg visszakeresési lehetőséggel. Megadott időpontokban virtuális író-olvasó találkozók (writers' chat) is szerveznek.

- *Irodalmi Lapok* (<http://indi-go.elte.hu/irolap>). A magyar irodalmi források közül (a legtöbbjük a MEK Virtuális könyvtárából is elérhető) elsősorban néhány virtuálisan is elérhető folyóiratot említek meg. Az előbbin kívül megtalálhatjuk még a szegedi *Tiszatáj* (<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/tiszataj/>), az ugyancsak szegedi *Gondolat-Jel* (<http://www.cab.u-szeged.hu/local/gondolatjel/gond.html>) és a *Pompeji* (<http://www.arts.u-szeged.hu:80/journal/pompeji/pompeji.html>) számait. Az irodalmi és művészeti folyóiratok közül a pécsi *Jelenkor* (<http://ipisun.jpte.hu/pecs/jelenkor>) és a debreceni *Alföld* (<http://gizi.dote.hu/~hajnal/alfold.html>) szintén rajta van az Interneten. Végül az országos terjesztésű irodalmi lapok közül kettő: az *Élet és irodalom* (<http://www.hungary.net/irodalom>) és a *2000* elektronikus kiadása (<http://www.idg.hu/internetto/babel/2000/index.html>).

- Az általános források közé sorolható az *MLA (Modern Language Association)* lapja, amely a bibliográfiai, idézési szabályokkal ismertet meg bennünket (<http://www.hcc.hawaii.edu/education/hcc/library/>).

3. Elektronikus szövegek gyűjteményei, szövegarchívumok

- *Texts, text centres...* (<http://www.hd.uib.no/text.htm>). Szinte minden országnak megvan a maga elektronikus szöveggyűjteménye. Ez csak egy a sok közül, de nagyon szerencsés kézzel készített összeállítás. Szinte az összes fontosabb elektronikus szövegarchívumot felsorolja, s a kiegészítő források és programok linkjei is általában megbízhatók.

- *Electronic Text Collections in Western European Literature*. (<http://www.lib.virginia.edu/wess/etexts.html>). Nyugat-európai irodalmak elektronikus szöveggyűjteménye. Nem csak a 'nagy' nyelvek irodalmát tartalmazza, hanem a kisebb nyelvekét is. Így a francia, olasz, német és spanyol irodalom mellett a katalán, dán, finn, holland stb. nyelvek irodalmi szövegeihez is itt juthatunk hozzá. Ezek közül külön ki szeretném emelni a *Project Runeberg* honlapját (a norvég irodalom linkje alatt találjuk, de a pontos URL a következő: <http://www.lysator.liu.se/runeberg/main.html>), amely az északi népek talán leg-

fontosabb és legkorábbi digitális könyvtári programjának a neve. Többek közt itt bukkanhatunk rá a Kalevala eredeti változatára is. Persze a nagyobb nyelvek linkjeit se hanyagoljuk el. Például a francia, olasz irodalom címe alatt igazi csemegéket is találhatunk (Molière, Baudelaire, Rimbaud, Voltaire, illetve a Progetto manuzio, Caffé Poetel linkjei).

- Itt kell megemlítenünk a *Magyar Elektronikus Könyvtár* (<http://www.mek.iif.hu/> és gopher://gopher.mek.iif.hu/), mely nagyon elegáns katalógussal is rendelkezik és amelynek virtuális olvasótermeiben a magyar nyelvű szépirodalmi művek mellett tudományos és szakszövegek is szép számmal vannak. A kezdőlap, többek közt, a virtuális és elektronikus könyvtárak szép gyűjteményére is kijáratot nyit.

- *The Etext Archives* (<http://www.etext.org/>). 1992-ben alapították, s ez meg is látszik a viszonylag egyszerű szerkezeten. Kezdő szörfözők számára azonban ma is jó kiindulási alap lehet. Jó kapaszkodó az elektronikus könyv és folyóirat-gyűjteményekhez, a témával kapcsolatos levelezési listákhoz, de még a baseballhoz is! Fikció, kultúra, sport és jogi témájú szövegek keverednek itt.

- *Project Gutenberg* (<http://gutenberg.etext.org/>). Igazság szerint ezzel kellett volna kezdenünk: az volt a legelső elektronikus szövegarchívum. Nem kevesebbet tűzött ki célul maga elé, mint az ezredfordulóra összegyűjteni a világörökség körébe tartozó szövegeket. A Web oldalak mellett gopher és ftp hozzáférése is van.

- *Alex* (<http://www.lib.ncsu.edu/staff/morgan/alex/alex-index.html>). A Gutenberg mellett a második legnagyobb angol nyelvű elektronikus szöveggyűjtemény, amely egyben az egyik legszebb visszakereső rendszert (*Alcuin*) is magában foglalja. A könyvek listája mellett tematikus lista is rendelkezésünkre áll, ahol szerző, nyelv, cím stb. szerint is felkutathatjuk az elérni kívánt anyagot. (Ez a rész már gopher szolgáltatás, éppen úgy, mint a Magyar Elektronikus Könyvtár esetében – hiszen, nem győzöm elégszer hangsúlyozni – itt a középpontban nem a kiadói teljesítmény áll, hanem maga a szöveg, illetve azok az eljárások, az orosz strukturalisták szavával élve *prijomok*, amelyek a nyers szövegből irodalmi művet hoznak létre.)

- *ETS* (<http://www.columbia.edu/cu/libraries/indiv/ets/offsite.html>). Elektronikus szövegek könyvtára. A háttérben nagyon fontos textológiai munka folyik.

- *Progetto Manuzio* és *Liber Liber* (A *"Nullus amicus magis liber quam liber"* jelmondat szellemében – <http://sunsite.dsi.unimi.it/ftp/pub/culture/Manuzio/.list.html>). Az olasz kultúra legfontosabb szövegeinek virtuális könyvtárai. Az Interneten elérhető HTML szöveggyűjtemény mellett anonymous ftp archívuma is van, de kísérleti jelleggel elindították a 3 dimenziós VRML verziót is. A Biblia olasz nyelvű kiadása mellett csodálatosan elkészített Dante *Commedia* kiadás, Pirandello prózai művei és még sok más (pl. olasz dalok szövegei) gazdagítják az oldalt.

- **SunSite Digital Collections** (<http://sunsite.berkeley.edu/Collections/>). *The Online Medieval and Classical Library* címmel fantasztikus összeállítás található ezen a szerveren a klasszikus irodalomból. A szerzők nevei, a művek címei külön is visszakereshetőek. Itt található az egyik legnevesebb amerikai irodalmi lap, a *Nineteenth-Century Literature* elektronikus kiadása is (<http://sunsite.berkeley.edu:8080/cgi-bin/ncl.titles.pl>). Az egyes számok, szerzők és cikkek azonnali hozzáférése mellett többszempontú visszakeresésre is lehetőséget ad.

- **Oxford Text Archive** (<http://users.ox.ac.uk/~archive/>). Az előzőekben már volt szó erről a programról.

- **The Storyspace Cluster**, Brown University: (<http://www.stg.brown.edu/projects/hypertext/landow/>). Az oldal a jelentősebb írók és irodalmi korszakok honlapjainak egyik legfontosabb link-gyűjteménye. Itt találhatóunk utalót a XVIII. századi irodalomhoz, Joyce, Dickens, Swift műveihez. Az oldalt az irodalom-elmélet, irodalomkritika és a hypertext elméletének linkjei teszik teljessé.

- **Voice of the Shuttle** (<http://humanitas.ucsb.edu/shuttle/theory.html>). Az irodalomelmélet, irodalomtudomány és kiegészítő tudományai hálózati forrásainak talán legjelentősebb gyűjteménye. Csak néhány címszó: általános elméleti források, 19. század, korai 20. század, kortárs irodalom. Ezen belül külön forrásokat találunk a cyber-kultúrához, a filmelmülethez, a fenomenológiához. A referenz anyagokat és az egyes írókra vonatkozó részeket külön "fejezetek" foglalják össze. Az oldalak végén az egyetemi kiadók lapjaihoz is találunk linkeket.

- A **Carnegie Mellon Egyetem** költészeti gyűjteménye (<http://eng.has.cmu.edu/poetry/>) a szerkesztők által hiteles elektronikus kiadásnak tekintett költemények szövegét tartalmazza. Nem csak angolszász irodalmat találhatunk itt.

- **Literary Links** (<http://mercury.sfsu.edu/~hills/14lit.html>). Bevallottan csak link-gyűjtemény, de annak kifejezetten jelentős. Primér irodalmi szövegek mellett irodalomelméleti, referenz művek is találhatóak itt, valamint elektronikus folyóiratok, sőt ösztöndíjak is.

- **Candlelight Stories** (<http://www.CandlelightStories.com/candle.htm>). Első pillantásra csak érdekesség, de mivel a legismertebb képes gyerektörténetek elektronikus kiadásáról van szó, ezek az oldalak sok segítséget adhatnak gyerekek és felnőttek kezdő angol nyelvgyakorlataihoz, s talán még irodalomszociológiai érdekességük is lehet.

4. Egyes írók művei

- **Shakespeare** (<http://www.gh.cs.usyd.edu.au/~matty/Shakespeare/>). Sok elektronikus gyűjteményben megtaláljuk Shakespeare összes művét, valószínűleg a legtöbb elektronikus kiadással dicsekedhetne, ha élne. Ennek ellenére a sok közül a fenti linket csak azért emeltem ki, mert ezen a címen egy nagyon szépen elkészített visszakereső felületet is találunk. Keresni lehet bármelyik darab bármelyik szavára, a szereplőkre, az egyes jelenetekre.

- **Jane Austen Information Page** (<http://uts.cc.utexas.edu:80/~churchh/janeinfo.html>). Az oldal a XVIII. századi író hat regényét és számtalan kisebb írását tartalmazza, monografikus feldolgozásban. Az oldal jó példa arra, hogy a hypertext feldolgozás nem pusztán egy szövegben elhelyezett kapcsolódási pontok összedrótozását jelenti, hanem – szerencsés esetben – a monografikus, kiadói, elemző és bibliográfiai műveletek összességét is.

- **Walt Whitman Fűszálak** (<http://www.cc.columbia.edu/acis/bartleby/whitman/>). Whitman talán leghíresebb verseskötetének a digitális kiadását "vehetjük kézbe": képekkel, a versek címeinek, első sorának indexével kiegészítve a visszakeresési lehetőséget.

- **Dante: Isteni Színjáték** – Internet módra (<http://www.ilt.columbia.edu/projects/dante/frame/frame.html> -> Play Dante!). Az oldal felhasználói kedvükre helyezhetnek el ismert és ismeretlen személyeket a pokol megfelelő bugyrába, esetleg a Purgatórium és netán a Paradicsom valamelyik körébe. Játék, de segítségével könnyen megtanulhatják az olasz szakos hallgatók a Commedia egész szerkezetét és talán egy kicsit a szimbolikus értelmét is megsejthetik.

- **Mark Twain** (<http://web.syr.edu/~fjzwick/twainwww.html>). Egyike a legszebben megcsinált honlapoknak. Az elektronikus szövegeket rengeteg és nagyon jól elkészített anyag egészíti ki, s még egy T-shirthöz is hozzájuthatunk az író eredeti rajzával.

- **Homepage of the Scholarly Journal about King Arthur** (<http://dc.smu.edu/Arthuriana/>). A Nemzetközi Arthur Társaság lapja. Tudvalevő, hogy az Arthur királlyal kapcsolatos irodalom kutatása egyike a legkedveltebb irodalomtörténeti témáknak, így e kutatók számára a fenti honlap ismerete elengedhetetlen.

- **Umberto Eco** (<http://www4.ncsu.edu/eos/users/m/mcmesser/www/eco.html>). Rövid életrajz, bibliográfia és más információk a neves kortárs szemiotika professzorról és íróról. Az Internet körökben nagy port felkavart *Analogy "Mac:DOS as Catholic:Protestant"* cikk szövegét is megtalálhatjuk, valamint néhány hallatlanul érdekes interjút is az Internet és a humán tudományok kapcsolatáról. A gyűjteményt néhány ismertebb recenzió szövege színesíti.

- **Porta Ludovica** (<http://www.microserve.com/~thequail/libyriynth/eco.html>). A modern kor egyik legalapvetőbb életérzése a labirintusként megélt valóság. A labirintus a modern irodalom egyik legfontosabb metaforájává is vált: a francia "nouveau roman" íróitól egészen "A rózsza neve" könyvtár-labirintusáig. Egy kis feladat a füzet olvasóinak: ki a szerzője az alábbi részletnek?

"The Library defends itself, immeasurable as the truth it houses, deceitful as the falsehood it preserves. A spiritual libyriynth, it is also a terrestrial labyrinth. You might enter and you may not emerge."

- **Project McLuhan** (<http://www.wyne.com/McLuhan/>). Nem igazán a szépirodalom körébe tartozik, de Marshall McLuhan mára már a Földet körbeölelő hypertext szövegvilág, az internetes posztmodern virtuális világ egyik első apostolává és teoretikusává vált, akinek műveit számtalan konferencián, tanulmányban idézték azóta is. Az oldal elején jellegzetes, a hypertext ellentmondásosságát (van nem ellentmondásos újdonság is?) érzékletesen felvillantó idézetet olvashatunk: "Az ingovány gyakran a mélység távlatával kápráztat minket (Even mud gives the illusion of depth)".

- **William Gibson** (<http://www.gate.net/~drake/gibson/index.html>). A hálózati kultúra által generált szépirodalom előfutára, klasszikusa. A cyberpunk irodalmi irányzatok műveit mintegy összövegnek tekintik (lásd a cyber-irodalomtörténet részt).

- **The Wellek Library Lecturer Bibliographies**. A modern irodalomkritika immár klasszikusainak Interneten elérhető monografikus feldolgozását kapjuk itt. Csak két példa: Lyotard-bibliográfia (<http://sun3.lib.uci.edu/~scctr/Wellek/lyotard/>) linkekkel, válogatott tanulmányok tőle és róla; s *The Act of Reading* (sajnos nem fordították le magyarra, pedig az alpművek közé tartozik) szerzőjének, Wolfgang Isernek a honlapja (<http://sun3.lib.uci.edu/~scctr/Wellek/iser/index.html>).

- **Robin Hood Project** (<http://rodent.lib.rochester.edu/camelot/rhhome.html>). Nem egy író. hanem egy kitalált (?) személy monografikus feldolgozása. A Robin Hooddal foglalkozó szövegek, adatok, utalások gyűjteményét találjuk itt, rengeteg bibliográfiai adattal és képi anyaggal.

Befejezésül egy nagyon jól használható magyar gyűjtemény: az **Irodalmi arcképcsarnok** a magyar írókról közöl életrajzi összeállításokat és arcképeket is (<http://www.idg.hu/expo/oktogan/kepcsarnok/bevezet.htm>).

5. Irányzatok

Még nem igazán kihasznált dolgok, pedig ilyen irányban is páratlan lehetőségek bújnak meg a Web hypertext képességeiben. Ízelítőül egyelőre csak két honlapot tudok megmutatni.

- **!Surrealisme!** (<http://pharmdec.wustl.edu/juju/surr/>). Az oldal természetesen a szürrealizmussal foglalkozik. Rövid összefoglalást közöl a tudnivalókról és egyben helyet ad egy igazi interaktív szürrealista kísérletnek, az automatikus írás Web-lapjának is.

- A **posztmodern** nem véletlenül az Internet kedvenc irányzata, s így persze az sem véletlen, hogy a posztmodern gondolkodásnak számtalan nyitóoldalát találhatjuk a hálózaton. Kezdetnek ajánlanám a posztmodern egyik összefoglaló lapját (http://www.cudenver.edu/~mryder/itc_data/postmodern.html), folytatásként pedig a **Postmodern Culture** folyóirat tudományos igényű tanulmányait és cikkeit (<http://jefferson.village.virginia.edu/pmc/>). A PMC egyike volt a legelső, nagyon színvonalos szakfolyóiratoknak, amelyek már csak az Interneten jelentek meg. Azóta persze számtalan hasonlót találhatunk (az egyik ilyen gyűjtemény URL címe: <http://www.bibl.u-szeged.hu/virtual/>), de a PMC még mindig az élvonalban van.

6. Kéziratok, könyvek

E füzet elején már említettük, hogy az Internet nemhogy eltávolítana az irodalmi szövegtől, inkább újra közelebb visz minket az auktorális szöveghez, ahhoz a szövegvariációhoz, amely (sokszor a kiadó által szentesített szöveggel szemben) a legigazabbul fejezi, fejezheti ki a szerző eredeti szándékát.

- **Olasz kéziratok** szövegeit olvashatjuk, tanulmányozhatjuk az alábbi címen: (http://wally.rit.edu/cary/manuscripts/vulgate_bible6.html).

- **Library of Congress Vatican Exhibit**. (http://sunsite.unc.edu/expo/vatican.exhibit/exhibit/Main_Hall.html). Egyike a leghíresebb virtuális kiállításoknak, a Vatikáni Múzeum kéziratainak gyűjteményes kiadása. Szinte leírhatatlan mind az a kincs, amit itt szinte közvetlen közlőről tanulmányozhatunk.

- **The Chapter One** (<http://www1.psi.net/chapterone/>). Hallatlanul izgalmas kísérlet az irodalmi szövegek jobb megismerése érdekében. Nem is olyan rég egy új szövegelemzési módszert kezdtek el kidolgozni és tanítani néhány olasz és francia egyetemen, az úgynevezett *incipit* elméletét. Ez a textológiai irányzat elsősorban az irodalmi szövegek kezdőpontjára koncentrált, arra a pillanatra, amikor a szöveg olvasója mintegy "belép" a szövegbe, először kapcsolódik hozzá (ha úgy tetszik, a

szöveg által feltételezett olvasói modellel azonosulva). Az olvasás, az értelmezés aktusa tulajdonképpen ekkor jön létre; kicsit hasonlóképpen ahhoz, mint amikor bejelentkezünk a hálózatra, s ezzel megnyílik előttünk egy új, virtuális világ. Ez a kísérlet, amely az irodalmi művek első fejezeteit, oldalait igyekszik feldolgozni (az egyes műveknél tartalomjegyzék, jellegzetes szemelvények is segítik a szövegbe való beilleszkedést.), mintegy ezt a pillanatot igyekszik szimulálni.

...

150

szóval általánosan elfogadott modellel (szószótár). Az olvasás az értelmezés
aktusa tulajdonképpen ekkor jön létre; kicsit hasonlóképpen az olvasás
jelölésének a jelölés, s ezzel megnyílik előtünk egy új, újabb világ. Ez a
jelölés, amely az írásban mindig első lépés, először a jelölés (szószótár) az
egyik művelés (szószótár). A jelölés az írásban az írás, az írás az írás,
való jelölés (szószótár), minthogy ez a jelölés az írásban az írás.

Szótár (<http://www.szotar.hu/>). Az új szótár
szótár a szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
egy új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár.

A *pszichológus* nem véletlenül az internetes szótárak irányzata, s így persze
az sem véletlen, hogy a pszichológus szótáraknak szótárak nyitódóan
jelölhetjük a jelölést. Készen állunk a pszichológus egyik összehasonlító
lapjára (http://www.cuddegar.ch/~meyer/psyc_data/psycmodem.html), folytatásaként
pedig a *Psychology Culture* folyóirat szótárak igényű tanulmányait és a
<http://jefferson.village.virginia.edu/~jmc/psyc/>. A PMC egyik volt a legelső magyar
szótárak szótárak szótárak, amelyek már csak az interneten jelöltek meg.
Azóta persze szótárak szótárak (az egyik ilyen gyűjtemény URL cím:
<http://www.bibi.u-szeged.hu/viv/viv/psyc/>), s a PMC még mindig az interneten van.

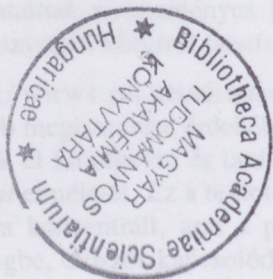
3. Szótárak, szótárak

Ez a szótár az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár.

Online Szótár (<http://www.szotar.hu/>). Az új szótár
szótár (<http://www.szotar.hu/>).

Library of Congress (http://www.loc.gov/expo/vatican/exhib/txtbibli/Mag_Hungary.html). Az új szótár
szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár.

The Chicago One (<http://www.chicagoone.com/>). Az új szótár
szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár,
az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár, az új szótár.

5120

A NIIF Információs Füzetek sorozatban az alábbi köteteket tervezzük. A címek melletti csillag (*) jelzi, hogy mely füzet készült el.

I. sorozat

1. Rajta vagy már a hálózaton? (*)
2. Kalandozás a Gopherrel
3. Böngészés a WWW-vel
4. Keresgélés a WAIS-szel
5. Gyűjtögetés az FTP-vel
6. Kapcsolattartás e-mail útján az X.25-ön
7. Kapcsolattartás e-mail útján az Interneten (*)
8. Vitatkozás a USENET newsgroupokban
9. Kutatás a hálózati könyvtári katalógusokban (*)
10. Információszerzés kereskedelmi szolgáltatók adatbázisaiból
11. Beilleszkedés a hálózat virtuális világába (*)
- 12.1 A hálózat használata a molekuláris biológia területén (*)
- 12.2 A hálózat használata a környezetvédelem területén (*)
- 12.3 A hálózat használata a számítógépes grafika területén (*)
- 12.4 A hálózat használata a csillagászat és az űrkutatás területén (*)
- 12.5 A hálózat használata a fizika területén (*)
- 12.6 A hálózat használata a nyelv- és irodalomtudomány területén (*)
13. A hálózat használata a könyvtárakban
14. A hálózat használata az iskolákban (*)
15. A hálózat használata elektronikus publikáláshoz
16. A hálózat használata Windowsból (*)
17. Szórakozás és játék hálózati szoftverekkel

II. sorozat

1. Hogyan csináljunk saját Gophert? (*)
2. Hogyan csináljunk saját WWW-t?
3. Hogyan csináljunk saját FTP archívumot?
4. Hogyan indítsunk saját BITNET/INTERNET levelezőcsoportot?
5. Hogyan indítsunk saját USENET newsgroupot?
6. Hogyan csináljunk saját OPAC-ot?
7. Hogyan integráljuk hálózati információs rendszereinket?
8. Hogyan védjük hálózatra kötött számítógépes rendszereinket? (*)
9. Hálózati kasszótár
10. Hogyan készítsünk saját honlapot a Weben? (*)